

2018

Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України

Готовність до діалогу у східній Україні:
Що допомагає та що перешкоджає взаємодії між різними групами у суспільстві

Про Індекс USE

Індекс соціальної згуртованості і примирення ООН для східної України (скорочено – USE) являє собою аналітичний інструмент, покликаний покращити розуміння соціальної динаміки на підконтрольних уряду територіях (ПУТ) в Донецькій та Луганській областях, а також в сусідніх з ними Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областях. Індекс допомагає визначити стратегічні вихідні точки для розробки рішень та програм, які сприяють зміцненню соціальної згуртованості.

Індекс USE базується на методології Індексу соціальної згуртованості і примирення (SCORE), що був розроблений на Кіпрі Центром сталого миру й демократичного розвитку (SeeD) та Програмою розвитку ООН. Ця ініціатива в Україні імплементується спільно трьома агентствами ООН в Україні – Програмою розвитку ООН (ПРООН), Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) і Міжнародною організацією з міграції (МОМ) – під загальним керівництвом Офісу Координатора системи ООН. USE являє собою одне з досліджень ООН, яке допомагає спільному аналізу ситуації та імплементатії програм в Україні.

Імплементатія Індексу USE проводиться щорічно і складається з двох компонентів. Перший компонент складається з опитування приблизно 6000 дорослих осіб, що проживають в п'яти областях на сході України, в тому числі уздовж лінії розмежування на підконтрольних уряду територіях (ПУТ), а другий компонент відображає погляди підлітків, що проживають в Донецькій та Луганській областях (ПУТ). Концептуальна модель Індексу USE складається з більш ніж 70 показників, більшість з яких вимірюється за допомогою декількох пунктів опитувальника.

Розробка концептуальної моделі та аналіз даних проводились шляхом проведення серії консультацій з владою і представниками громадянського суспільства в Києві та в кожній з п'яти областей. Отримати більш детальну інформацію про Індекс USE, а також ознайомитися з результатами першої (2017) та другої (2018) хвиль опитування можна на сайті use.scoreforpeace.org.

Вступ

Діалог – це один з базових інструментів згуртованого суспільства, який життєво необхідний для запобігання та врегулювання політичних та соціальних конфліктів. Обмін точками зору та думками може зробити людей з різних сегментів суспільства ближчими один до одного, а підтримка взаємодії між різноманітними групами у суспільстві допомагає запобігати соціальній поляризації та конфліктам із застосуванням насильства. Діалог також надзвичайно важливий як допоміжний інструмент для відновлення від шкоди, яких було заподіяно конфліктом соціальному устрою суспільства.

Відсутність діалогу між різноманітними групами людей разом зі слабким громадянським суспільством та урядовими установами може ослаблювати соціальну згуртованість, допустити появу стереотипів і відчуття ізольованості, які у свою чергу можуть призвести до напруги та насильства в суспільстві. Вороже ставлення до інших членів суспільства або самовиключення з діалогу (неважливо, формального чи неформального) може призвести до маргіналізації певних груп людей і цим підірвати потенціал людського капіталу та нівелювати зусилля, що спрямовані на розвиток суспільства. Таким чином, важливо сприяти та робити можливим діалог на всіх рівнях та стадіях конфлікту, зокрема шляхом визначення та залучення різноманітних груп та зміцнення сприятливого простору для вирішення нагальних питань.

Цей звіт розглядає готовність до діалогу (що визначається як можливість побачити взаємну вигоду у взаємодії з представниками різних політичних, соціальних та географічних груп у суспільстві) через визначення груп, з якими респонденти у східній Україні хочуть (або не хочуть) вести діалог. Крім того, цей звіт описує фактори, які позитивно та негативно впливають на готовність людей брати участь у діалозі, а також визначає вихідні точки для заходів, що спрямовані на покращення діалогу.

Резюме основних результатів

- Показник готовності до діалогу відносно високий на всій території східної України, і він ще більше виріс з 2017 по 2018 рік. Мешканці Донецької області демонструють найвищий рівень готовності до участі у діалозі, а мешканці Дніпропетровської області – найнижчий рівень в регіоні.
- Респонденти на всій території східної України найбільш готові до участі у діалозі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), що може свідчити про те, що ВПО добре інтегрувалися в свої приймаючі громади і не сприймаються як зовнішня загроза. Найсуттєвіше покращення готовності до діалогу відбулося по відношенню до мешканців непідконтрольних уряду територій (НПУТ).
- Небажання брати участь у діалозі з представниками певних груп – це, головним чином, результат різних політичних поглядів, ніж будь-якого географічного поділу на схід та захід. Більшість мешканців розглядає українських націоналістів і тих, хто підтримує відділення НПУТ, як найменш бажані групи для участі у діалозі, в той час як мешканці західної України знаходяться серед найбільш бажаних учасників діалогу.
- Ключові фактори, які передбачають готовність респондентів брати участь у діалозі, включають наступне:
  - ▶ можливості для реалізації своїх громадянських прав: віра в те, що зусилля кожної людини в межах громадської діяльності мають значення і можуть сприяти позитивним змінам у суспільстві;
  - ▶ наявність просоціальних навичок та цінностей: готовність до компромісу, пріоритет спільної діяльності та спільна відповідальність у вирішенні проблем;
  - ▶ відсутність стереотипів та усвідомлюваних загроз: відсутність упереджень по відношенню до різноманітних груп і усвідомлення економічної або соціальної загрози з їхнього боку.
- Залучення мешканців до процесу розробки політики (наприклад, через засідання місцевої ради) – це один із способів підтримки діалогу, особливо, коли люди бачать позитивні зміни, які така участь може принести їхнім громадам. Уникнення наративів, що розпалюють ненависть та розділяють суспільство, може сприяти розвитку толерантного спілкування між людьми з різними політичними поглядами.

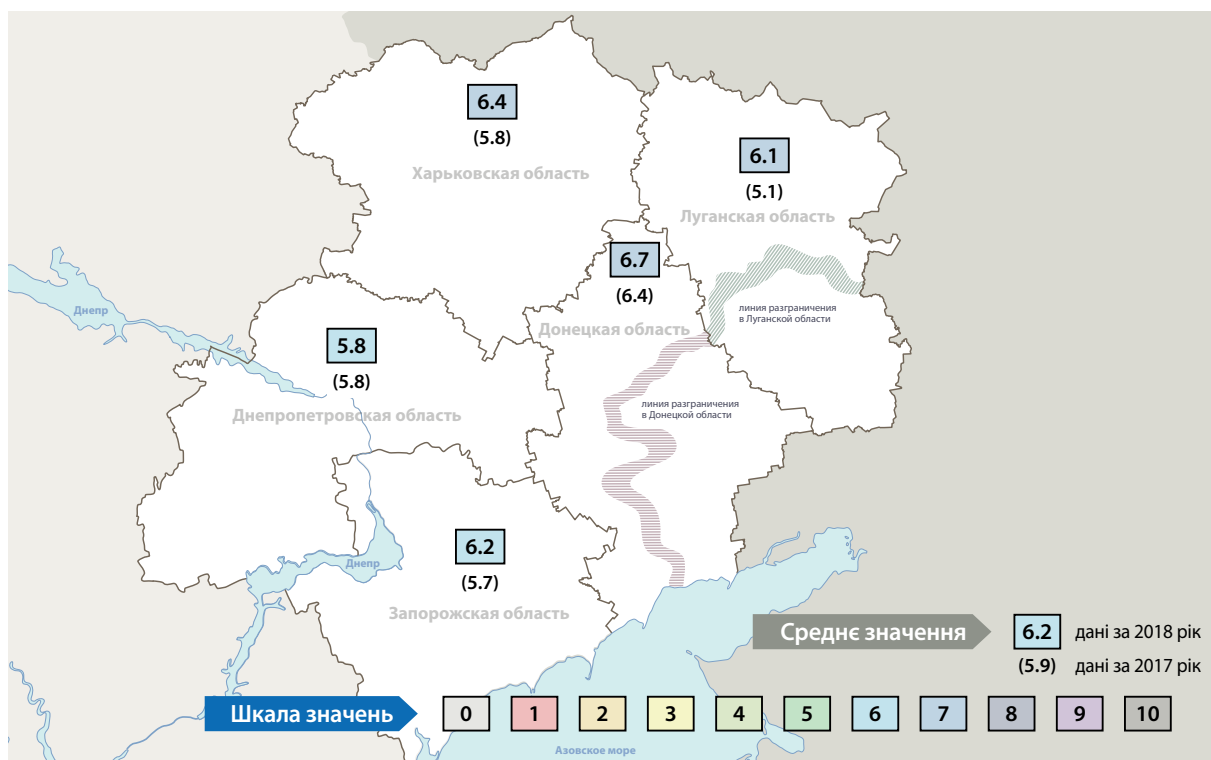

Готовність до участі у діалозі

Порівняння за географічним та демографічним розподілом

Середнє значення показника готовності до діалогу¹ у східній Україні складає 6,2 бали (див. Рисунок 1), де 0 означає, що ніхто не хоче розмовляти з представниками інших груп, а 10 вказує на те, що кожний готовий брати участь у діалозі з широким діапазоном інших людей (див. перелік таких груп в Таблиці 1). Існують помітні відмінності у значеннях показників між областями: мешканці Донецької області, а також населення територій уздовж лінії розмежування, повідомляють про найвищий рівень готовності до участі у діалозі (6,7 бали), а мешканці Дніпропетровської області – про найнижчий (5,8 бали).² На відміну від багатьох інших показників Індексу USE, немає ніякої різниці у значеннях показника між респондентами, що проживають поблизу лінії розмежування та на решті територій Донецької та Луганської областей. Також опитування не зареєструвало помітних відмінностей у значеннях показника ані між жінками та чоловіками, ані між людьми різного віку.

■ Рисунок 1. Готовність до участі у діалозі*

* Кордони, назви та позначення, що використовуються на картах в цьому звіті, не передбачають офіційне підтвердження або прийняття з боку Організації Об'єднаних Націй.

Готовність до участі у діалозі: зміни з 2017 по 2018 рік

Загальний регіональний показник готовності до діалогу практично не змінився: 5,8 бали у 2017 році та 6,2 бали у 2018 році. Однак було відзначено значне покращення на рівні областей. Значення показника у Луганській області збільшилося з 5,1 бали до 6,1 бали, у Харківській області цей показник збільшився з 5,8 бали до 6,4 бали, а в Запорізькій області – з 5,7 бали до 6,2 бали. В жодній області не було зареєстровано зниження показника готовності до діалогу.

Міра, якою мешканці східної України бажають брати участь у діалозі, відрізняється між групами.³ Мешканці східної України більш за все готові брати участь у діалозі з ВПО, з людьми, що підтримують тісні зв'язки з ЄС, та з мешканцями західної України (див. Таблицю 1). Високий рівень показника готовності до діалогу з ВПО у всіх областях може відображати усвідомлення того, що ВПО встигли інтегруватися до приймаючих громад і більше не сприймаються як «чужинці», особливо в Донецькій та Луганській областях.

¹ Готовність до участі у діалозі характеризується як можливість побачити взаємну вигоду у взаємодії з представниками різних політичних, соціальних та географічних груп у суспільстві.

² Різниця в показниках у 0,5 бали і більше вказує на значну (статистично значущу) відмінність.

³ Відібрані групи було ідентифіковано для ілюстрації різноманітних політичних, соціальних та географічних груп, у результаті проведення консультацій із зацікавленими сторонами у східній Україні та в Києві.

Показник готовності до діалогу з мешканцями НПУТ зайняв друге місце в Донецькій і в Луганській областях. При цьому мешканці західної України набрали найбільшу кількість балів у Запорізькій та Харківській областях. Недивно, що безпосередня близькість Луганської та Донецької областей до НПУТ призводить до більшої готовності до участі у діалозі з цією групою.

■ **Таблиця 1. Готовність до участі у діалозі з різноманітними групами з розподілом за областями**

	Середнє значення для п'яти областей	Донецька область	Луганська область	Харківська область	Дніпропетровська область	Запорізька область
ВПО	7,1	7,9	7,1	7,5	6,5	7,0
Люди, що підтримують тісні зв'язки з ЄС	6,9	7,1	6,2	7,2	6,8	6,7
Мешканці західної України	6,8	6,9	6,4	7,2	6,4	7,0
Мешканці НПУТ	6,4	7,4	6,6	6,6	5,7	6,2
Військові	6,4	6,3	6,0	6,3	6,3	6,8
Люди, що підтримують тісні зв'язки з Росією	5,7	6,8	6,2	6,0	5,0	5,5
Люди, що підтримують відділення НПУТ від України	5,3	6,2	5,6	5,4	4,7	5,4
Українські націоналісти	5,1	5,2	5,0	4,8	5,3	5,1

Українські націоналісти та люди, які підтримують відділення НПУТ від України, – це дві групи, з якими респонденти найбільш неохоче готові вступати в діалог. Той факт, що ці дві групи розглядаються як найменш придатні для діалогу, означає, що більшість респондентів не хочуть взаємодіяти з людьми, що дотримуються полярно різних політичних поглядів, і які безпосередньо асоціюються з політичною поляризацією конфлікту.

Той факт, що показник готовності до діалогу з мешканцями західної України вищий, ніж з українськими націоналістами, говорить про те, що люди, які проживають у східній Україні, не підтримують географічний поділ на схід та захід, і що дистанція між групами у суспільстві визначається різною політичною орієнтацією, а не шляхом призначення географічного «цапа-відбувайла». Іншими словами, мешканці східної України позитивно налаштовані по відношенню до людей, що проживають у західній частині країни, і вважають українських націоналістів однозначно іншою групою, яка не визначається географічними параметрами.

Готовність до діалогу значно підвищилася для кількох груп з 2017 по 2018 рік. Крім того, по жодній групі не було зареєстровано погіршення значень за цим показником (див. Таблицю 2). Значення показника найбільше підвищилися для готовності до діалогу з мешканцями НПУТ. Ці результати разом із загальним зниженням підтримки військових дій (див. звіт Індексу USE *Основні зміни з 2017 по 2018 рік*) вказують на збільшення підтримки мирного вирішення конфлікту та повноцінної реінтеграції НПУТ. Дві інші групи, для яких готовність до участі у діалозі значно виросла, – це люди, які підтримують тісні зв'язки з ЄС, та українські націоналісти.

■ Таблиця 2. Готовність до участі у діалозі з різноманітними групами у 2017-2018 роках

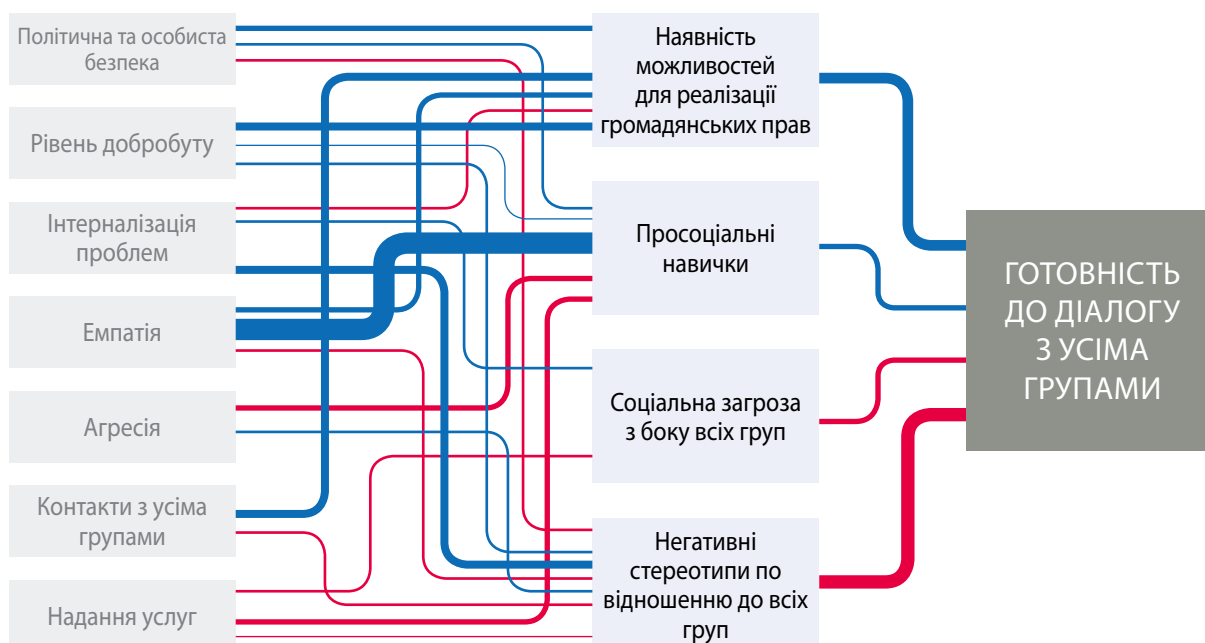
	2017	2018	Різниця ⁴
Мешканці НПУТ	5,8	6,4	0,6
Люди, що підтримують тісні зв'язки з ЄС	6,4	6,9	0,5
Українські націоналісти	4,6	5,1	0,5
Мешканці західної України	6,4	6,8	0,4
Люди, що підтримують тісні зв'язки з Росією	5,4	5,7	0,3
Військові	6,1	6,4	0,3
ВПО	6,8	7,1	0,3
Люди, що підтримують відділення НПУТ від України	5,2	5,3	0,1
Середнє значення для всіх груп	5,8	6,2	0,4

Мешканці всіх п'яти областей стають все більш і більш відкритими до діалогу з різноманітними групами, у тому числі й тими, які вважаються найменш бажаними групами для діалогу. Наприклад, в той час як Донецька та Луганська області продемонстрували найбільше підвищення готовності до діалогу з мешканцями західної України та українськими націоналістами, серед мешканців трьох сусідніх областей зафіксовано значне підвищення готовності до діалогу з людьми, які проживають на НПУТ.

Що визначає готовність до діалогу?

Для збільшення залучення до діалогу, підвищення ефективності та позитивного впливу на взаємодію між різноманітними групами важливо розуміти фактори, які сприяють готовності до діалогу. Було визначено кілька факторів, які можуть допомогти мотивувати людей (або заважати) конструктивно брати участь у діалозі з представниками різноманітних груп на сході (див. Рисунок 2).

■ Рисунок 2. Модель готовності до діалогу

Червоні стрілки вказують на негативний зв'язок, а сині – на позитивний. Товщина стрілок вказує на інтенсивність зв'язку. Затемнені прямокутники вказують на так звані фактори факторів. Інакше кажучи, негативні стереотипи мають негативний зв'язок з готовністю до діалогу, тоді як чим більша кількість контактів у респондентів з різноманітними групами, тим менш ймовірно, що вони будуть розділяти різноманітні стереотипи.

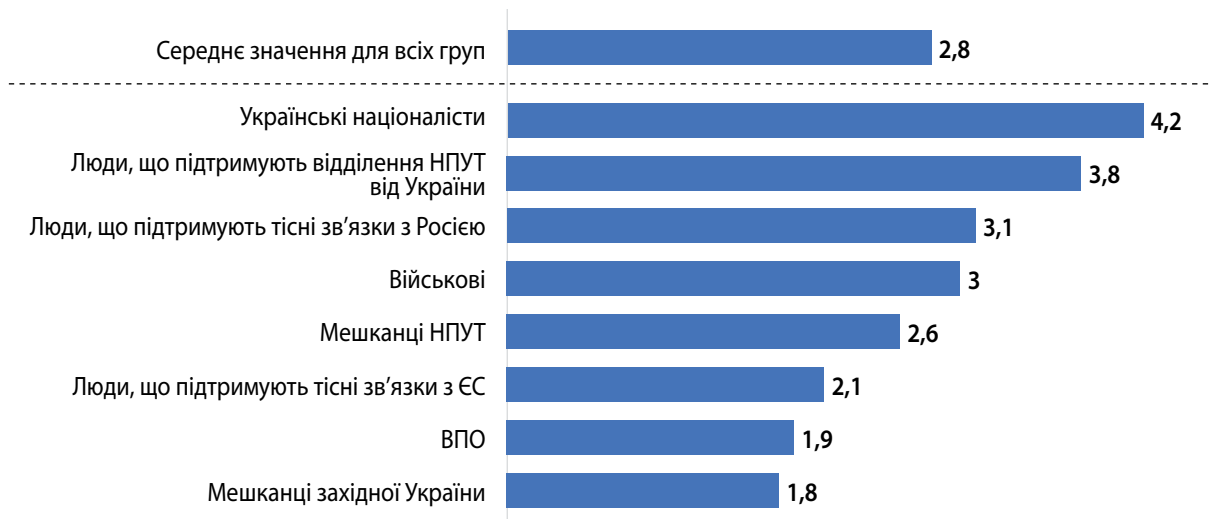
⁴ Різниця у 0,5 бали у показниках вказує на помітну зміну.

Стереотипи та усвідомлювані загрози

Існує два фактори, які найбільш негативно впливають на готовність до діалогу, – це негативні стереотипи по відношенню до різноманітних груп та відчуття соціальних загрози з боку різноманітних груп.⁵

Середнє значення показника негативних стереотипів – 2,8 бали, де 0 означає, що у суспільстві відсутні негативні стереотипи щодо всіх груп, а 10 означає, що кожен поділяє негативні стереотипи щодо всіх груп. Розповсюдженість стереотипів помітно нижча серед старшого населення та мешканців Донецької та Луганської областей. У мешканців східної України найсильніші негативні стереотипи по відношенню до українських націоналістів і людей, які підтримують відділення НПУТ (див. Рисунок 3), тобто, тих самих двох груп, з якими у мешканців регіону найнижча готовність до діалогу. Обидві групи сприймаються як більш упереджені та агресивні, ніж інші групи. Головний фактор, який пояснює широку розповсюдженість негативних стереотипів, – це відсутність контактів з різноманітними групами у суспільстві, а також низький рівень психосоціального функціонування. Іншими словами, розширення контактів між різноманітними групами у суспільстві та підвищення психічного благополуччя можуть призвести до руйнування стереотипів (див. Рисунок 2).

■ Рисунок 3. Негативні стереотипи по відношенню до різноманітних соціальних та політичних груп

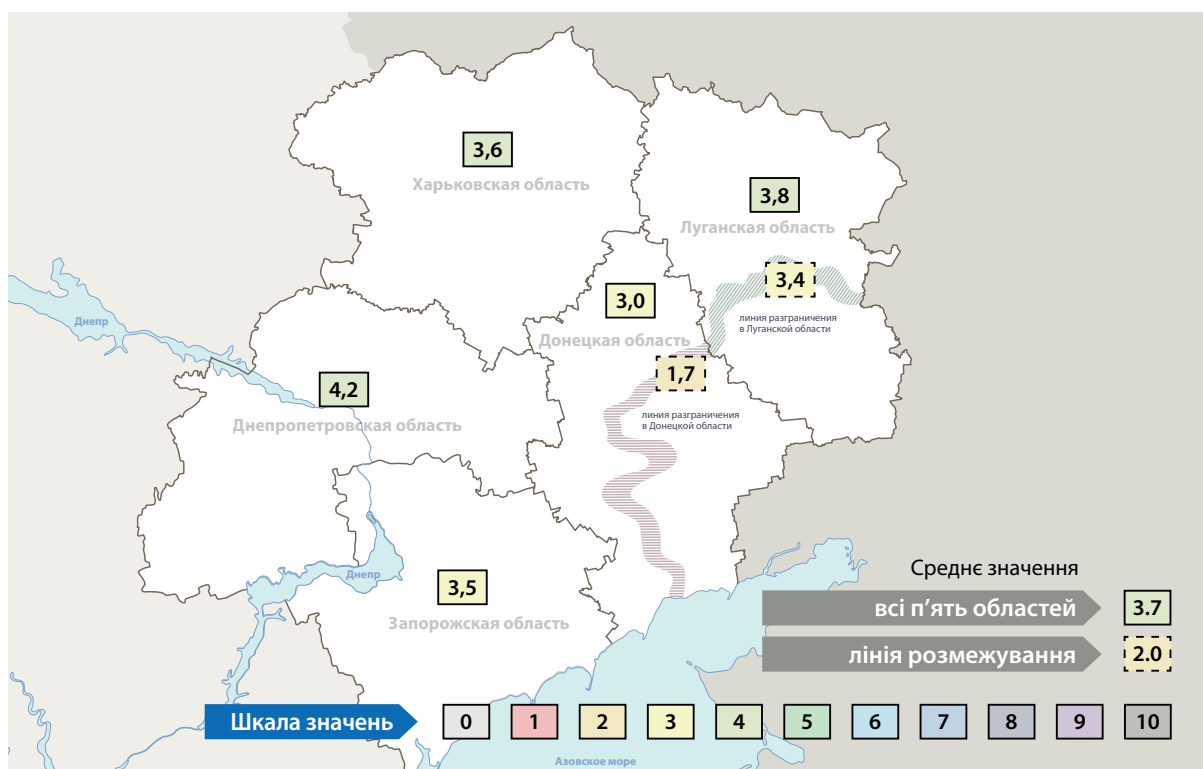

Середнє значення показника соціальних загрози складає 3,7 бали. При цьому мешканці Донецької області продемонстрували найнижчий рівень усвідомлюваних загрози, а мешканці Дніпропетровської області – найвищий (див. Рисунок 4). Мешканці територій уздовж лінії розмежування схильні бачити менше соціальних загрози, що походять від інших груп, ніж мешканці решти територій Донецької та Луганської областей.

В цілому, нижченаведені три групи людей сприймаються як такі, що становлять найбільшу соціальну загрозу: українські націоналісти, люди, що підтримують відділення НПУТ від України, та люди, що підтримують тісні зв'язки з Росією (див. Рисунок 5). Усвідомлення соціальної загрози з боку цих груп, в основному, тримається на страху того, що їхні представники можуть підірвати єдність, підвищувати рівень злочинності та дестабілізувати суспільство в цілому. Основний фактор, який стоїть за відчуттям соціальної загрози, – це інтерналізація проблем, тобто, люди, що мають симптоми депресії, тривоги та посттравматичного стресового розладу, схильні більшою мірою усвідомлювати соціальні загрози (див. Рисунок 2). Більш того, вищий рівень задоволеності наданням державних послуг та інфраструктурою робить респондентів менш сприйнятливими до загрози з боку інших груп, а також до потенційної конкуренції за ресурси.

⁵ Соціальні загрози визначаються відчуттям, що збільшення кількості представників певної групи може призвести до скорочення можливостей працевлаштування, дестабілізації суспільства в цілому, підвищення рівня злочинності та підризу єдності. Негативні стереотипи стосуються міри, якою респонденти розділяють негативні стереотипи (щодо особистих якостей) по відношенню до представників (інших) різноманітних груп у суспільстві.

■ Рисунок 4. Соціальні загрози

■ Рисунок 5. Усвідомлювані соціальні загрози з боку різноманітних груп

Наявність можливостей для реалізації громадянських прав, просоціальні навички та цінності

Два фактори, що чинять найбільш позитивний вплив на готовність до діалогу, – це надання можливостей для реалізації громадянських прав та просоціальні навички та цінності. Наявність у людини можливостей для реалізації громадянських прав означає, що у неї висока оцінка власної значущості для суспільства та високий рівень обізнаності про можливості участі у суспільній діяльності. Іншими словами, ті, хто вважають, що: 1) їхні дії та слова мають значення; та 2) участь у соціальній діяльності своєї громади реальна та приносить користь, більш схильні розглядати участь у діалозі з іншими позитивно. Мешканці східної України продемонстрували відносно низький рівень сприйняття можливостей для реалізації громадянських прав (значення регіонального показника – 4,7 бали, див. USE бріф за 2018 рік *Толерантна та активна громадянська позиція*), що значною мірою пояснюється низьким рівнем економічної та політичної безпеки, а також малою кількістю контактів з іншими групами у суспільстві (див. Рисунок 2). Іншими словами, чим в більшій економічній та політичній безпеці відчують себе респонденти, і чим більше у них контактів з різноманітними групами, тим більш ймовірно, що вони будуть бачити можливості для реалізації своїх громадянських

прав (і навпаки, чим у меншій безпеці усвідомлюють себе респонденти, і чим менше у них контактів з іншими, тим менше вони бачать можливостей для реалізації своїх громадянських прав).

Добре розвинуті навички соціальної взаємодії значно підвищують готовність респондентів брати участь у діалозі. Просоціальні навички вимірюються колективними цінностями та навичками спільного вирішення проблем. Інакше кажучи, респонденти, які більше значення надають співпраці та готові йти на компроміси та розподіляють відповідальність за вирішення проблеми, демонструють більшу готовність брати участь у діалозі. Колективні цінності та поведінка – на відміну від незалежної індивідуалістичної поведінки – набрали велику кількість балів у східній Україні (7,8 бали, див. Таблицю 2), особливо серед жінок та мешканців сільської місцевості. Значення показника навичок спільного вирішення проблем нижче (6,1 бали). Звідси виходить, що розвиток таких навичок розширить можливості залучати все більшу кількість різноманітних людей до процесу діалогу. В свою чергу, просоціальні навички дуже залежать від емпатії та задоволеності якістю державних послуг (див. Рисунок 2). Іншими словами, чим сильніше почуття емпатії, і чим вища задоволеність державними послугами, тим сильніший позитивний вплив на просоціальні навички та, відповідно, готовність до діалогу.

■ Таблиця 3. Просоціальні навички та цінності за демографічними групами

Показник	Вікова група			Стать		Тип населеного пункту	
	18–35 років	36–60 років	61+ років	Жінки	Чоловіки	Місто	Село
Навички спільного вирішення проблем	5,8	6,1	6,4	6,2	6,0	6,0	6,2
Колективні цінності	7,6	7,8	8,2	8,1	7,5	7,7	8,1

Висновки та рекомендації

В цілому, мешканці східної України демонструють високий рівень готовності до діалогу, і тенденція позитивна. Готовність взаємодіяти з різноманітними групами людей, які виглядають зовсім іншими з політичної, соціальної чи географічної точки зору або навіть сприймаються як загроза соціально-економічному добробуту, або підвищилася у 2018 році, або залишилась на рівні 2017 року. Мешканці Донецької та Луганської областей демонструють найвищий рівень готовності до діалогу. ВПО залишаються тією групою, з якою мешканці східної України більш за все хочуть брати участь у діалозі, а українські націоналісти – найменш бажаною групою. Однак значення показника готовності брати участь у діалозі з українськими націоналістами значно покращилося. Відсутність суттєвих відмінностей у значеннях показника загальної готовності до діалогу серед чоловіків та жінок, різних вікових груп та мешканців міст та сільської місцевості, вказує на те, що зусилля на залучення людей до діалогу можна спрямувати на широку цільову аудиторію. Те, що готовність до діалогу суттєво підвищилася у низці областей також вказує на збільшення можливостей для стимулювання розуміння та зближення (між групами) через організацію діалогів.

Позитивні зміни у рівні готовності до діалогу не слід сприймати як належне. Політично забарвлені наративи, мета яких викликати страх, можуть посіяти ворожість між різноманітними групами у суспільстві. Для сприяння та просування діалогу з усіх боків політичного спектру важливо вживати заходів щодо подолання стійких негативних стереотипів (і пов'язаних з ними невігластва та упереджень). Наприклад, найбільші стереотипи стосуються українських націоналістів та людей, які підтримують відділення НПУТ: з цими самими групами люди менш за все контактують і вбачають у них найбільші загрози. Оскільки безпосередній контакт (між групами) не завжди можливий, громадське обговорення соціальних та політично значущих питань може стати альтернативним засобом для обміну думками.

Відсутність можливостей для реалізації громадянських прав – це ще один фактор ризику, який може призвести до самовиключення з взаємодії та діалогу в суспільстві. Зацікавлені сторони, які мають повноваження та авторитет для організації громадських заходів, можуть, таким чином, сприяти підтримці спілкування та/або діалогу між різноманітними групами у суспільстві з питань місцевої чи регіональної політики. Інклюзивні процеси розробки політики та відтворювані моделі успішного залучення громадян можуть підвищувати оцінку власної значущості для суспільства (див. звіт Індексу USE *Толерантна та активна громадянська позиція*) та створювати сприятливі умови для діалогу між різноманітними групами у суспільстві.

У підсумку, підтримка розвитку просоціальних навичок та підтримка спільних підходів до вирішення проблем в громадах у східній Україні являють собою ключові фактори, які сприяють більшій готовності населення до взаємодії один з одним та з різноманітними групами. Розвиток просоціальних навичок особливо важливий для молодих людей (18–35 років), оскільки такі навички у них не так розвинуті порівняно з більш старшим населенням.

